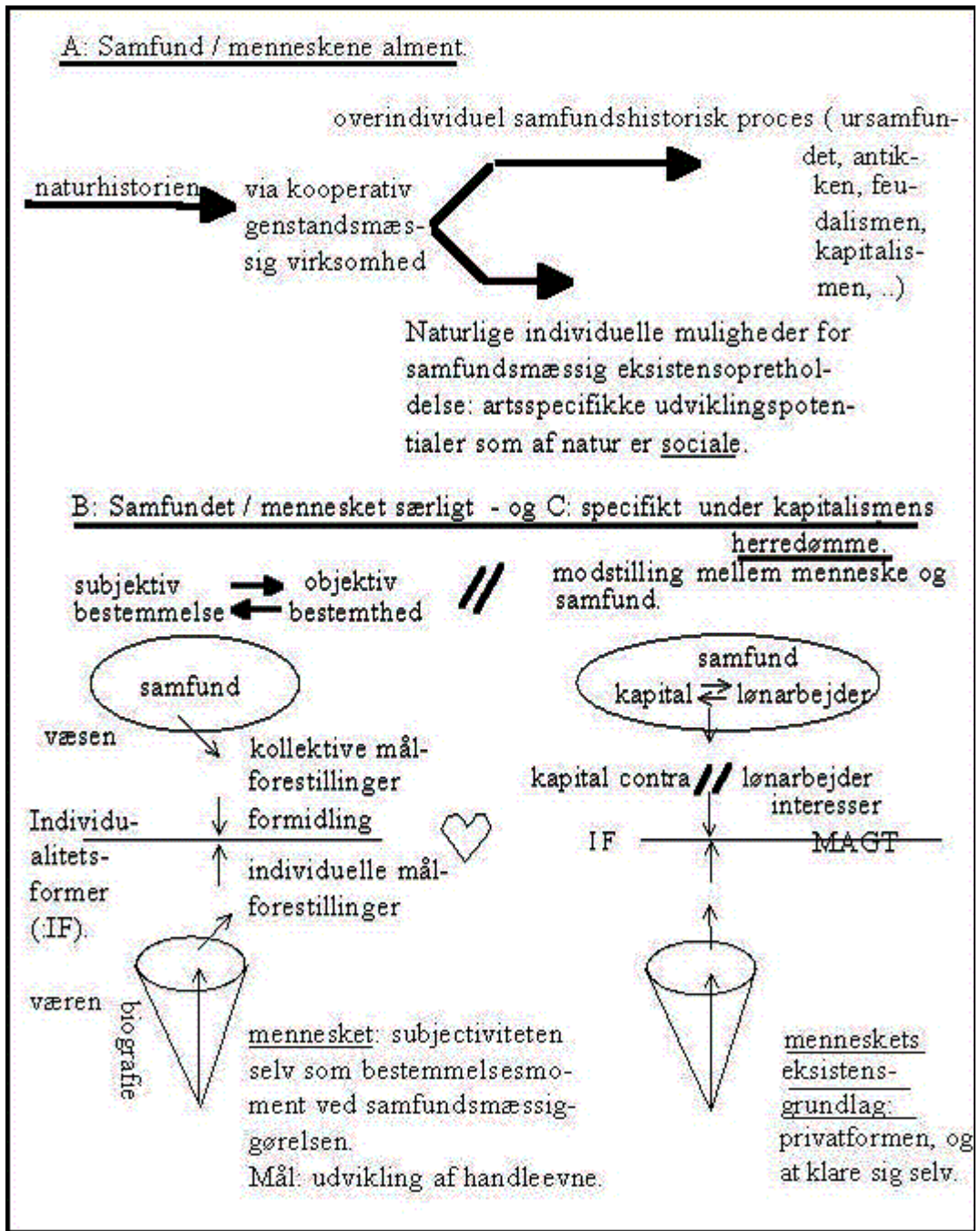


Kategoriforhold i Kritisk Psykologi 1983. Overordnet genstandsramme  
*Af Kalle Birck-Madsen, cand.psych.*

**Grundbegreber:** .....2  
**Skematisk oversigt over forholdet konfliktafværge / konfliktovervindelse.**5  
**Kritisk psykologi og Psykoanalyse.** .....6  
**Til problemet om metodegrundlaget for den kritiske psykologi.....**10



Mennesket som udviklingsprodukt af en naturlig historisk proces, og deraf at der ingen almen modsætning er mellem natur, menneske, kultur og samfund.

# ALMENE BESTEMMELSER OM MENNESKELIGE UDVIKLINGSNØDVENDIGHEDER OG -MULIGHEDER<sup>1[1]</sup>.

Almene bestemmelser om menneskelige udviklingsnødvendigheder og -muligheder kan kun udledes funktionelt-historisk, dvs. ved at se livsytringer som funktionelle svar på opfyldelse og overvindelse af livs- og udviklingsnødvendigheder. Dette medfører især en kritik af Freud, Freudo-Marxismen og af den "akademiske"-psykologi for - kun via den biografiske, den biografiske plus den samfundsmæssige og/eller laboratoriemetoden - blindt at reproducere pri- vatformen som naturlig menneskelig praksisform for livsopretholdelse, hvorved modstillingen mellem samfund og individ naturaliseres. Herved bliver psykologiske teorier implicit undertrykkende i deres grundlag, og grundlagsbestemmelserne overvejende tilpasningsteorier.

## Grundbegreber:

PRODUKTIVE BEHOV : Subjektiv drivkraft for handlinger til kontrol over samfundsmæssige og dermed individuelle livsbetingelser gennem deltagelse i den samfundsmæssige kooperation.

BEHOV :

\ SANSELIGT-VITALE BEHOV : Organiske mangeltilstande, som i deres tilfredsstillelse og udvikling er underordnet de "produktive behov".

MOTIVATION : Beredskab til overvindelse af aktuelle situationer, der konciperes som utilstrækkelige - ikke blot til tilfredsstillelse af organiske behov, men i dets grundlag til overvindelse og udvikling af kontrollen over samfundsmæssige livsbetingelser som forudsætning for langsigtet kontrol over egne individuelle (organiske) behov. Behov medfører ikke automatisk motivation, lige såvel som overensstemmelsen mellemhandling og behov ikke er naturgroet, men stillet som en opgave.

ANGST : Opstår ved handlekrav, hvor handlemuligheder enten ikke eksisterer eller er ret usikre - dvs. i form af trussel om tab af eksisterende livsgrundlag.

AGGRESSION : Opstår når der sættes grænser for stræben efter at udvide kontrollen over egne livsbetingelser, hvor der samtidig ikke

---

[1]De følgende grundlagsbestemmelser er gjort på baggrund af kritisk psykologisk teoriudvikling pr. 1982, hvor specielt følgende tre tekster skal fremhæves: Klaus Holzkamp: "Sinnliche Erkenntnis - Historische Ursprung und gesellschaftliche Funktion der Wahrnehmung", Athenäum 1973, og Ute Holzkamp-Osterkamp: "Grundlagen der psychologischen Motivationsforschung 1", og "Motivationsforschung 2", Campus 1975 og 1976.

For kritik af grundlagsbestemmelserne - specielt af konflikmodellen - for, til en vis grad, ikke at være kommet fri af en særlig kapital-specifik formbestemmelse på det almene niveau, se Ole Dreiers efterord - "Den kritiske psykologis nuværende stade" - i "Den kritiske psykologi", Rhodos 1979 (O.Dreier red.).

Grundlagsbestemmelserne i dette appendiks er mao. gjort for Holzkamps "Grundlegung der Psychologie", Campus, der udkommer i 1983.

er indsigt i og erfaringer med relevansen og nyttigheden af disse begrænsninger. Et aggressivt handleberedskab er derfor et forsøg på at gennemsnætte sine interesser på trods af "urimelige" omverdenskrav.

## EMOTIONER

: Vurderinger af kognitivt opfattede omverdensforhold med disses subjektive betydninger og de individuelle handlemuligheder overfor dem som målestok.

Emotioner opfattes som grundlag og forudgående trin for enhver erkendelsesproces. Emotioner er uklare, når omverdensrelationerne er modsigelsesfulde - når der samtidigt gives og samtidigt forhindres bestemte udviklingsmuligheder; når de andres støtte er ambivalent - og emotionerne er klare, når de sociale relationer er entydige. Emotioner kan både være erkendelsesvejledende og erkendelsesforstyrrende i den grad en emotionel betingelsesanalyse af de forskellige emotionelle impulsers opståelsesbetingelser fører til en entydig hhv. flertydig handletilskyndelse.

Behov ~ emotionel erfaring af "nødtilstande" som subjektive "nødvendigheder".

Motivation ~ emotionel beredskab til overvindelse af nødtilstande (behov), der realiseres ved målrettede handlinger, der sikrer imod hjælpeløshed og imødekommer behov.

For motiveret kravsovertagelse kræves derfor:

- 1 - eksistens af samfundsmæssige mål, der rent faktisk kan erkendes som tilladende udvidet kontrol.
- 2 - nødvendige færdigheder.
- 3 - at behovsstrukturen kan struktureres på en entydig måde.

Angst ~ emotionel beredskab til nødvingning af trussel om tab af eksisterende livsgrundlag.

UDVIKLING overhovedet foregår via overvindelse/bemestring af konflikter, hvor udviklingsretningen går mod større og større produktiv Kooperation. Udvikling af produktiv motivation er derfor af central betydning, da manglende motivation betyder at handlekrav må overtages gennem ydre eller indre tvang.

/ Når nye kvalifikationer/færdigheder åbner op for et højere  
/ niveau af kontrol over egne livsbetingelser (:emotionelt beredskab til udvidet kontrol).

## KONFLIKTPOLER

\ Når der anticiperes trussel om tab af eksisterende stadi af  
\ handlefærdigheder og kontrol (:emotionelt perciperede trusler pga. handlekonsekvenserne).

Konfliktbearbejdelse : angsten reduceres gennem analyse  
/ af egen livssituation, under bibeholdelse eller  
/ udvidelse af allerede opnået erkendelsesniveau.  
/

KONFLIKTOVERVINDELSE

Emotionelt entydigt handleberedskab, der enten omsættes til handling straks eller udskydes uden at den dog opgives.

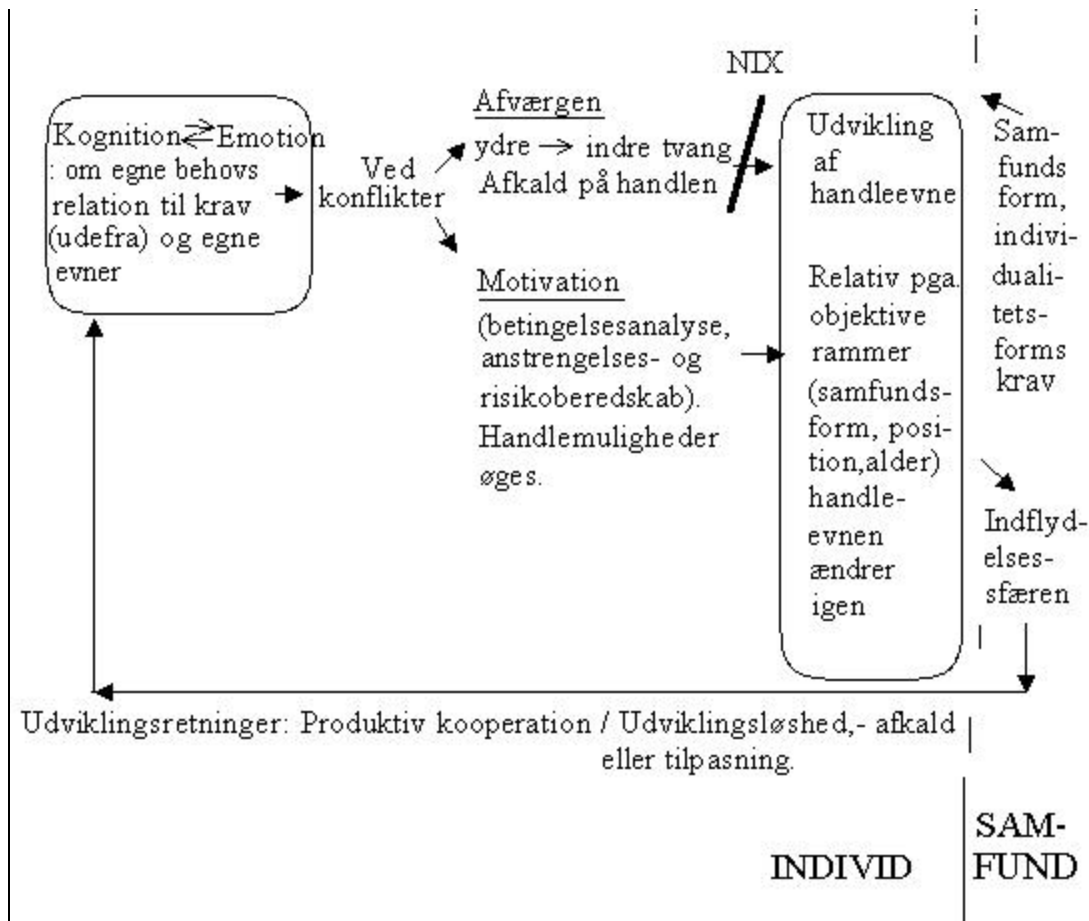
\  
Konfliktforsvar : pga. at realiteterne er modsætningsfyldte og/eller uigennemskuelige og manglende (erkendt) middel til at gribe ændrende ind; dvs. når større fremmedbestemthed passivt må imødegås. Midlertidig angstreducering via undertrykkelse/fortrængning af kognitioner for derved at afværge realiseringen af det "kritiske" emotionelle handleberedskab. Afværge er afværge af handlingslammelse - af angst for tab af eksisterende handlefærdighed og eksistenssikring. Derved lægges samtidig grunden til en ond cirkel, hvor angsten holdes væk via aktiv kognitiv udeladelse af angstprovokerende virkelighedsområder, dvs. sådanne områder, hvor der netop er mulighed for at udvikle færdigheder til øget kontrol over livsbetingelserne.

PSYKISKE FORSTYRRELSER :

opstår således pga. manglende mulighed for at øve indflydelse på relevante livsbetingelser. Når individet vælger – eller tvinges til at vælge - tilpasning til eksisterende omverdensforhold - frem for kamp for udvidet kontrol: dvs. selvstændiggørelse af afværgetendenser.

TILPASNINGS-"NORMALITETEN" : at indrette sig på at livsbetingelser er upåvirkelige og rette sig mod at sikre sig kortfristede-individuelle fordele under de givne aktuelle forhold (bl.a. ved at opretholde "gode relationer" til magthaverne) - er derfor en forform for psykiske forstyrrelser, der udløses når det umiddelbart erfare, at underkastelse alment, dvs. også på kort sigt er resultatløs, og at det selv har forrådt sine egne interesser. I den grad, at denne opportunistiske måde at forholde sig på bliver ulidelig, og der på den anden side ikke findes nogen kraft til at bryde med den, kommer det til "neurose" (à la Freuds "tvangstype").

## Skematisk oversigt over forholdet konfliktafværgelse / konfliktovervindelse.



# Kritisk psykologi og Psykoanalyse.

|  | Kritisk psykologi   | Psykoanalyse   |
|--|---|--|
| <b>Målet for den terapeutiske aktivitet:</b> | Udvidelse af klientens handlerum til forbedring af dets objektive, og dermed subjektive livssituation.  | Isoleret påvirkning af den "psykiske" tilstand.  |
| <b>Pædagogisk-terapeutisk fremgangsmåde:</b> | <p>Skridtvís gennemtrængning af de psykiske vanskelighedsers tilsyneladende privathed i retning mod bevidst beskæftigelse med og deltagelse i kooperativ forandring af egne objektive livsbetingelser.</p> <p>Personlighedsudvikling via udvidet samfundsmæssig integration (større gennemsnættning af egne behov) og overvindelse af psykiske vanskeligheder og symptomer opfattes som to sider af samme sag; dvs. udviklingsstøtte til <u>overflødiggørelse</u> af symptomer.</p> | <p>At gøre fortrængte infantile driftsønsker "bevidste"; derved forarbejdning af dem via bevidst afkald eller sublimering.</p> <p><u>Betingelse for opståelse af neurose:</u> aktuel seksuel forsagelse, manglende evne til reel befrielse eller sublimering - &gt; fixering af libidoen.</p> <p>- <u>Neurotisk udvikling:</u> når libidoen vender sig fra realiteterne mod fantasiverdenen, hvorved der skabes ny ønskebillede, og spor fra tidligere glemte/uudviklede/fortrængte ønskebillede genoplives.</p> <p>Libidoen kan nu kun løbe tilbage, og når denne stræben til infantile befrielsesmåder, som er uforenelig med individets aktuelle tilstand, har nået en høj intensitet, så må det komme til konflikt mellem den (Det'et) og andre dele af personligheden (Jeg'et og Over-jeg'et), som står i relation til realiteterne. Denne konflikt løses via symptombygning, som er erstatningsbefrielse. Hvis regression til infantile driftsbefrielsesmåder ikke kommer i konflikt til Jeg'et, så kommer det ikke til neurose, men til en ikke længere normal befrielse (perversioner).</p> <p>En <u>neurose</u> er mao. et resultat af en konflikt mellem Det'et og andre dele af personligheden (Jeg'et og Over-jeg'et), der står i relation til realiteterne. Denne konflikt løses gennem symptombygning, som er erstatningshandling. Symptomet</p> |

bliver "en by i byen", der ubevidst styrer den menneskelige driftsbefrielsesmåde.

En psykose er et resultat af en konflikt mellem Jeg'et og yderverdenen, hvor yderverdenen benægtes og erstattes af en indre fantasiverden.

Generelt kan det siges at et stærkt udviklet Over-jeg disponerer for neuroser, medens et svagt for psykoser.

**Forholdet terapeutisk aktivitet og yderverdenen:**

Den terapeutiske aktivitet er i sit grundlag rettet mod ydre-terapeutiske rammer pga. at FRIHED er en SOCIAL kategori.

Absolut adskillelse mellem indholdet i den terapeutiske proces og de konkrete ydre-terapeutiske eksistensproblemer. Helst stilstand i dynamikken i de sociale rammer. Bringes problemer ind herfra må det opfattes som modstand mod behandling/helbredelse.

**Forholdet klient/terapeut:**

Forbund/alliance.

Ydre/"neutralt".

**Udviklingsmål i relation til klienten**

At gøre det ubevidste bevidst, at ophæve betingelser for symptomdannelse ved at ophæve det fortrængte, at bringe de selvstændiggjorte afværgetendenser ind i subjektet igen.

-  
-

VIA

støtte til aflæsning af det objektive erkendelsesindhold i dets emotionalitet og lade dette være retningsgivende for handling. Det er således ikke terapeutens opgave blindt at overrække klienten mål/tilfredsstille klientens behov, men at fremme betingelserne for, at klienten selv kan gå i skranken for egne anliggender, og derved selv erfare den subjektive værdi, dvs. gøre egenvurdering af deres tilfredsstillelsesværdi.

At gøre det ubevidste bevidst. Det ubevidste ses som fortrængte infantile driftsønsker hhv. objektforhold.

-  
-  
-

VIA

tilbageføring: bevidstgørelse og genoplevelse af de fortrængte infantile driftsønsker - via tolkning, modstandsanalyse og udnyttelse af overføringsfænomenet.

**Kompetence-  
differens  
terapeut/  
klient:**

Ingen a priori viden fra terapeutens side om, i hvilken livsfaser og pga. hvilke konfliktsituationer de konkrete livsvanskeligheder er kommet i stand på grundlag af; terapeuten henvist til information om klientens objektive livssituation (kræver viden om de specifikke udviklingsforhindringer og modsigelser i de forskellige samfundsmæssige individualitetsformer). Kompetencedifferencen reduceres via den pædagogiske aktivitet, hvor terapeuten på sin side udvider sit kendskab til konkrete klassespecifikke konfliktbearbejdningsformer, og hvor klienten udvider sin viden om samfundsmæssige undertrykkelsesmekanismer og sin evne til behovsformulering.

Terapeuten opererer ud fra opfattelsen af en "almen menneskelig ursituation", hvor udvikling/samfundsmæssiggørelse er ensbetydende med realitetsafværge (fylogenetisk bestemt). Psykiske symptomer opstår når infantile driftsønsker ikke er blevet "adækvat" bearbejdet. Klientens inkompetence består i ikke at kunne gennemskue sine problemer i relation til infantile konflikter. Reduktion af kompetence-differencen er således kun muligt, når klienten indoptager/ indser ovennævnte "urtraume".

**Påvirknings-  
"teknik":**

Strategisk planlægning: udarbejdelse af (nye) extra-terapeutiske handlemuligheder, hvor det objektive erkendelsesindhold i emotionaliteten kan aflæses via konfrontation (tilspidsning af emotionaliteten som forudsætning for erkendelsesudvikling)

- Modstand: når klienten på den side må opgive den sekundære stabilisering gennem psykiske symptomer og den dermed forbundne sygdomsgevinst, hvor der på den anden side endnu ikke er erkendt muligheden for opnåelse af højere handleevne, eller pga. ubrugelige handleforslag fra terapeuten side.

Altså udtryk for for store/forkerte krav til klienten. Må bevidst inddrages i den terapeutiske proces til kritik-selvkritik - ligesåvel som udvikling/afdækning af "sygdomsmodel" er en kollektiv opgave.

Overføring: svarer til

Resonans fra ubevidst til ubevidst. Terapeuten er underlagt neutralitetskravet, og kan ikke tage andet standpunkt end indføling. Dette betyder også at det er en fejl, at der snakkes om sygdomsforståelse.

Tre udviklingstrin:

1- tydning/tolkning: at sætte det skjulte/ubevidste på greb.

2- analyse af modstand: modstand mod helbredelse. Må sættes på begreb af terapeuten gennem tydning/tolkning af

3- overføringssituationen: opståelse af libidinøse og/eller aggressive bindinger fra klienten mod terapeuten. Skal tolkes som arkaisk "gentagelses-tvang" af skjulte infantile-ødipale objektforhold.



autoritetsafhængighed. Må forstås som udviklet via terapiprocessen som afværge af autoritetskonflikter gennem "frivillig" afkald på gennemsætning af sagsrelaterede interesser. Skal ikke fixeres og udnyttes som terapeutisk hjælpemiddel, men skal føres tilbage til de objektive rammer for klienten.

**DEBAT:** - når psykiske forstyrrelser ses som en konsekvens af en særlig tilspidsning af nogle negative faktorer, som alment kendetegner situationen for store dele af befolkningen under borgerlige livsforhold, så må man antage at terapeuter/psykologer som regel vil være i samme afmægtige og udleverede situation som deres klienter (om end måske ikke med samme "patogene" tilspidsning). Endvidere må psykologen/terapeuten opfattes som lille selvstændig og lønarbejder i samme person, hvorfor de problemer, der knytter sig til "den småborgerlige bevidsthedsform" (:tilpasnings-"normaliteten") må skærpes yderligere.

I hvilken udstrækning er:

` udelukkelsen af den objektive samfundsmæssige livssituation, tilbageføring af alle forstyrrelser til konflikter i den tidlige barndom, terapiens tilbagetrækning til terapiværelset og til det rent verbale plan, det "frie" udtryk for emotionerne uafhængigt af opgøret med de konkrete forhold i omverdenen `

selv afledte fænomener i en særlig (terapeutisk) konfliktundgåelsesstrategi? Dvs. om ovennævnte pædagogiske tiltag mere er udtryk for sikring af terapeutens/psykologens eksistens end det er partitagen for klientens udvikling? Kan, skal og hvordan kan det overskrides?

□

## Til problemet om metodegrundlaget for den kritiske psykologi.

Dét, der i følge Marx, karakteriserer den `nye materialisme` - modsat den gamle, der kun vil vide af genstanden i objektets form, anskuende, og ikke subjektivt - dét er at den tager sit udgangspunkt i de forefundne betingelser, som følgelig kan konstateres ad empirisk vej. Ud fra dette må mennesket anskues som et produkt af en naturlig udviklingsproces. To distinktioner bliver umiddelbart væsentlige for udforskelsen af denne udviklingsproces, der ender op i menneskets samfundsmæssigt formidlede eksistens:

- a - analyse af den naturhistoriske udviklingsproces, der har ført til konstitueringen af den menneskelige organismes særlige funktionsniveau.
- b - analyse af den samfundsmæssigt-historiske udviklingsproces, hvorigennem menneskets almene væsenstræk reproduceres og udvikles.

Mennesket er nok et "biologisk væsen", men dets biologiske "potenser" realiseres altid kun i en konkret samfundsmæssig omverden, hvorfor mennesket genuint er et samfundsmæssigt naturvæsen.

Centralt for historisk analyse er begrebet om `udviklingsnødvendigheder`. For det at begribe en proces er at bestemme de forhold, der har været på tale for, at udviklingen er drevet fremad i een retning og ikke i en anden. Udviklingen af modsigelser er også den eneste vej historien kender for løsningen af modsigelser. Desuden må de realhistorisk udviklede løsninger have haft en optimeringsfunktion for organismen, ellers ville organismen ikke have kunnet udvikle sig videre.

Ved at analysere overgangen mellem den naturhistoriske udviklingsproces og den samfundsmæssigt-historiske udviklingsproces, dvs. udarbejde og spejle teoretisk den indre sammenhæng herimellem, så fås de væsentlige dimensioner for individuel samfundsmæssiggørelse. Og dette betyder i første omgang særlig fokus på dyr-menneske-overgangsfeltet for 10-5 millioner år siden. Ved denne historiske rekonstruktion kan det udarbejdes, hvilke organismiske funktionsniveauer, der er udgangspunktet for udviklingen af menneskets naturlige potenser for samfundsmæssiggørelse, og hvilke der bliver ophævet med en ny kvalitet i menneskets natur. I denne analyse til en bestemmelse af en antropologi bliver den kollektive genstandsmæssige virksomhed central, idet den netop muliggør bestemmelsen af det kvalitative spring mellem organismisk og menneskelig funktionsmåde:

Hominiderne "begyndte, om end i begyndelsen kun i meget ringe omfang, at tilpasse omverdenen til sig selv ved hjælp af aktive indgreb, altså selv at skabe deres egne livsbetingelser. Det må anses for temmelig sikkert, at det netop var "evolutionsfordelene" ved denne indgribende forandring af omverdenen, der i dyr-menneske-overgangsfeltet virkede tilbage på den fylogenetiske proces på en sådan måde, at menneskets "samfundsmæssige natur" udviklede sig, altså den natur i kraft af hvilken mennesket som det eneste levende væsen besidder arts-specifikke biologiske muligheder for samfundsmæssig livsopretholdelse"<sup>2[2]</sup>. Heraf følger også, at det ikke længere er organismen henholdsvis organisme-populationen, der er den primære bærer af udvikling - altså fylogenesen - men derimod den hermed menneskeligt skabte genstandsmæssige livsverden.

<sup>2[2]</sup>Holz kamp s.192 i Dreier: "Den kritiske psykologi", Rhodos 79.

Studiet af den fylogenetiske udviklingsproces og dennes omslag i samfundshistorie er dermed central, når man ønsker at kunne udsige andet end tilfældigheder om menneskets udviklingsnødvendigheder og -muligheder for individuel samfundsmæssig eksistens. Studiet er tvungende for etableringen af kategorier, dvs. grundbegreber, for en videnskabelig psykologi - for dét at etablere kategorier alene ud fra den eksisterende empiriske verden går fejl af, at de nuværende realiseringsformer for menneskelig eksistens selv er realiseringsformer af mere almene menneskelige grundforhold. Eller med andre ord: uden en historisk analyse kan det ikke afgøres, hvad der er specifikke niveauer, underordnede eller overordnede niveauer ved menneskelig eksistens, samt hvordan disse omstrukturerer/udvikler sig videre under særlige betingelser.

Den historiske analyse kaldes indenfor Kritisk Psykologi kaldes historisk-logisk rekonstruktion af den tilblivne samfundsmæssigt-menneskelige tilværelses-sammenhæng. Det historiske kommer fra, at tilværelsen er udviklet, og det logiske fra, at udviklingen har sat af fra givne forhold. Den historisk-logiske rekonstruktion tjener til at kunne fremvise grundlaget for kategoridannelsen. Uenigheder kan dermed diskuteres på andet end vilkårligt grundlag, ligesom videreudviklinger i form af specifikationer kan det.

Den historisk-logiske rekonstruktion tog i første omgang afsæt i følgende metodiske tredeling, hvor genstanden var "menneskets empiriske subjektivitet i det borgerlige samfund"<sup>3[3]</sup>.

- 1 - et naturhistorisk trin for studiet af menneskets forformer;
- 2 - et alment-menneskeligt trin tæt knyttet til studiet af en ursamfundsmæssig produktionsmåde og til studiet af overgangsfeltet;
- 3 - et formations-specifikt niveau for studiet af mennesket i det borgerlige samfund.

Denne tre-delning kritiseres efterfølgende, og ud fra konciperede begrænsninger gennem dens anvendelse på enkeltfænomenet menneskelig motivation af Ute Holzkamp-Osterkamp, for, at de almene, specifikt menneskelige kvaliteter ikke kan bestemmes ud fra ursamfundet alene, idet man så rent logisk sammenholder en almen bestemmelse af dyrisk funktionsmåde med en ikke ligeså almen bestemmelse af menneskelig funktionsmåde, men med en mere specifik bestemmelse ud fra en særlig produktionsmåde: ursamfundet<sup>4[4]</sup>.

Ute udvider derfor trin 2 til at omhandle hele den samfundshistoriske proces, og først på dette grundlag går hun ind i en generalisation - så at sige via en art tværsnitsberegning - mht. hvad der skal forstås ved alment-menneskelige funktions- og udviklingspotentialer. Det 3. trin konkretiserer Ute endvidere til, at det er dialektikken mellem det menneskelige væsen og den menneskelige natur - som henholdsvis indbegrebet af samfundsforholdene og indbegrebet af det konkrete individs biologiske udviklingspotentialer - som er det bestemmende forhold i udforskelsen af individuel samfundsmæssiggørelse<sup>5[5]</sup>. Holzkamps formbestemmelsesperspektiv er her forskudt til, at individuel samfundsmæssiggørelse ses som en konkretisering af abstrakt-almene bestemmelser omkring almen-menneskelig natur - og dette "modalt" set - hvorfor det konkrete individ træder frem som skæringspunkt mellem almen natur og konkret samfundsmæssighed.

---

3[3]Holzkamp: "Sinnliche Erkenntnis", Athenäum 73.

4[4]Ute Holzkamp-Osterkamp: "Motivationsforschung", Campus 1975; Og s.357-63 i Dreier 79: "Den kritiske psykologis aktuelle stade", i Dreier (Red.): "Den kritiske psykologi", Rhodos.

5[5]S.332 i Ute Holzkamp-Osterkamp: "Motivationsforschung", Campus 75.

Problemet i ovenstående metode-ansatser er, at individual-historien endnu ikke er udhævet som et eksplicit eget udforskelsesniveau/-trin. Individual-historien tænkes kun som liggende i en horisontal sammenhæng med den samfundshistoriske proces.

Denne kritik søger Holzkamp at tage højde i en senere metodeskitse<sup>6[6]</sup>. Her fremsættes tre afledningstrin for en marxistisk individualteori:

- 1 - Udarbejdelse af væsentlige indholdsmæssige aspekter for menneskets samfundsmæssige udviklingsmuligheder.
- 2 - Udarbejdelse af formations-, klasse- og positionsspecifikke samfundsmæssige realiseringsbetingelser eller mere præcist: det historiske forhold mellem objektiv bestemthed og subjektiv bestemmelse.
- 3 - Udarbejdelse af indre lovmæssigheder for individualgenesen.

Efter ovenstående metodeskitse antager den videre Kritisk Psykologiske teori- og metodeudvikling en ikke-kooperativt-koordineret bevægelse: på den ene konkretiseres metoden indenfor det bestemte område, der søges udforsket, og dette går tit hånd i hånd med inddragelse af mere sociologiske ansatser og metode-overvejelser; på den anden side udvikler Holzkamp selv metodeskitserne videre i forbindelse med udarbejdelsen af "Grundlegung der Psychologie", der udkommer i 1983.

□

---

<sup>6[6]</sup>S.43-53 i Holzkamp: "Zur Kritische-Psychologischen Theorie des Subjektivität", Forum Kritischer Psychologie 4, 1979a.